

Inhoud

Eerste deel

- 1 *Het ruim* 9
- 2 *De meester en de Maria* 23
- 3 *Buiten het Oosten en het Westen* 39
- 4 *De vrouw van de roerganger* 53
- 5 *De Straat van de Nieuwe Wereld* 71
- 6 *Judy, Lippi en Fra Angelico* 81
- 7 *Het kale eiland* 109
- 8 *De regen van Lagos* 121
- 9 *De magie van een naam* 143

Tweede deel

- 10 *Tegen twee stromen in* 151
- 11 *Slavische preludes* 165
- 12 *Het zwarte schip* 183
- 13 *Buitenstaanders onder elkaar* 199
- 14 *Lamento cubano* 211
- 15 *De odalisk* 237
- 16 *De jacht met de mokerhamers* 253
- 17 *Koraal Specht* 269

Derde deel

- 18 *De lokroep van de tropen* 285
19 *Het zware zwalpen na een storm* 303
20 *Piano piano. Pianissimo* 321
21 *De Orde van de Witte Olifant* 331
22 *Tweemaal genade* 345
23 *Dertigduizend dode pinguïns* 361
24 *Hij was een van ons* 377
25 *Winterval op zee* 393

Epiloog

- 26 *De kan en de handen* 405

Dankbetuiging 416

I

Het ruim

Er lag sneeuw in hun land op de dag dat ze vertrokken. In de goederenwagons en in de vrachtwagens moesten ze dicht tegen elkaar kruipen om niet te bevriezen. Ze passeerden drie grenzen, de eerste onder bergen aardappelen, de tweede verborgen tussen conservenblikken, en pas na de laatste kregen ze het iets warmer. Kort daarop begon het te regenen; het vocht trok in hun kleren. Daar werden ze rillerig van en ze moesten elkaar herhaaldelijk hard over de rug wrijven, anders zouden ze verkleumen. Het viel niet mee, vluchten, maar ze beklaagden zich niet. Ze geloofden dat het de laatste echte kou was van hun leven.

In Rotterdam liepen ze onder zwiepende slagregens naar de haven. Op de eerste de beste kade, dicht bij een olieraffinaderij, vroegen ze een havenarbeider welk schip naar Amerika zou varen. Het duurde lang voor zijn vinger in de hoogte ging. Ze namen zijn argwaan weg door een andere kant op te lopen. Bij de volgende kade draaiden ze zich om, en met veel meer aarzeling keerden ze naar het schip terug.

Het griefde hen dat ze met achterdocht werden bejegend. Hun sympathie was altijd naar het Westen uitge-

gaan en in ruil daarvoor hadden ze een zekere welwillendheid verwacht. Ze waren teleurgesteld maar voor ze dat tegen elkaar konden zeggen, stapten een paar bootwerkers uit een busje. Een betere kans zouden ze niet krijgen, dat begrepen ze direct. Door de regen was de loopplank glibberig als een glijbaan; de bootwerkers grepen zich aan de touwen vast, trokken zich omhoog en hadden geen enkele aandacht voor wie achter hen liep. Zijzelf gleden trouwens ook bijna uit.

Eenmaal boven werden ze aangehouden door twee mannen, die de kapitein wensten te spreken en in keurig Engels duidelijk maakten waarom... *pest control*... Ze knepen 'm, natuurlijk, en toch wezen ze met een onverschillig gebaar naar boven, naar het dekhuis en de brug. Snel wegwezen, dat hamerde in hun kop, geen seconde twifelen, en ze hadden geluk; het schip was al tot de rand van het ruim volgeladen, waardoor het vrij gemakkelijk was om een schuilplaats te vinden. Zonder op of om te kijken schoten ze naar beneden, het donker in.

De duisternis gaf hun aanvankelijk een gevoel van veiligheid. Ze sprongen wel steeds op wanneer een container door een kraan werd losgelaten, want dat gaf zo'n geweldige dreun dat ze keer op keer de indruk hadden dat ze een klap in hun nek kregen, pal op de wervels. Even later begon het sjoeren. Hoe dat precies in zijn werk ging, moesten ze raden; in ieder geval kraakten die stalen bakken alsof ze van hout waren.

Ze vonden een plek. Nou ja, een plek, veel ruimte hadden ze niet, een krappe veertig centimeter in de breedte. Ze strekten zich uit en bleken alleen op hun zij te kunnen liggen, met één hand onder het hoofd. Niet echt een comfortabele houding; zodra ze hun knieën optrokken, kwamen ze klem te zitten. De vloer priemde, een vloer van geribbeld staal, die bovendien trilde door de statio-

nair draaiende scheepsmotoren. Ze haalden hun tassen leeg en spreidden zo'n beetje al hun kleren op de grond uit, een jas, een trui en een extra broek, te weinig dus om de illusie van een matras te wekken. Met een paar ferme slokken wodka slikten ze hun zorgen weg.

Het duurde lang voor er beweging kwam in het schip. In de verte klonk het gegier van een boor, een laatste haastige reparatie wellicht. Ze namen weer een paar slokken wodka, en bleven de ribbels voelen en het getril. Toen ze de eerste fles voor de helft leeg hadden gedronken, probeerden ze te slapen.

Uren later gingen de scheepsmotoren op volle toeren draaien. Dat bleek de eerste kwelling. Ze zaten te dicht bij de machinekamer, de temperatuur steeg daar direct tot tropische waarden. Ze kropen naar het voorste gedeelte van het schip, wat nauwelijks een verbetering was. Vanaf het midden stonden de koelcontainers, met een ventilator die de kou de container in joeg en de hitte naar buiten, waardoor er in de voorste ruimten een constante droge wind woei. Om aan die föhn te ontsnappen, kropen ze dieper en dieper, tot ze uiteindelijk bij de gewone containers terechtkwamen, in het onderruim, dicht bij de romp. De lucht die ze inademden rook naar stookolie en dat was net zo lekker fris als een vleugje uitlaatgas. Soms dachten ze te stikken.

Een lier. Ze hoorden een lier knarsen en piepen. Op hetzelfde moment voelden ze beweging. Het schip voer, daar was geen twijfel over mogelijk, eindelijk voer het toch. Ze stootten elkaar aan, het leek allemaal te lukken, de trossen waren los, de schroef draaide, het schip voer weg, hun begeerde land tegemoet. Het voer steeds sneller, dat hoorden ze aan de motoren. Ze namen een slok wodka, ze trokken het volgende bierblikje open. Ze gniffelden, ze grinnikten, het was allemaal vrij simpel

welbeschouwd, je schoot een ruim in, zonder dat iemand het in de gaten had, en je liet je naar de overkant van de oceaan brengen. Je zat in het donker en een paar dagen later stapte je daar weer uit, in een andere wereld. Je moest natuurlijk wel even je kiezen op elkaar zetten, maar ze konden tegen een stootje.

Nauwelijks op zee wisten ze wat hun noodlottig zou worden. Toen ze de zware deining van de branding voelden en de golven tegen de romp hoorden slaan, dachten ze voor het eerst aan water. Ze keken elkaar aan, terwijl het vlammetje van de aansteker hun gezicht bescheen. Ze bevochtigden hun lippen, vrijwel gelijktijdig, alsof ze de korsten en kerven al voelden. En ze zwegen, want wat viel er te zeggen? Zonder water zouden ze de overkant nooit halen.

Het was als een hallucinatie; ze hadden geen druppel bij zich en wanneer ze even de adem inhielden, meenden ze de golven te kunnen aanraken. De zee, de zee, ze hadden weken achtereen over de zee gespeculeerd, maar ze waren vergeten water mee te nemen. Als ze dat iets eerder hadden ontdekt, zouden ze hun schuilplaats verlaten hebben om naar de kade terug te keren.

Het idiote was dat ze wel aan drinken hadden gedacht. Ze hadden een paar flessen cola ingeslagen en vierentwintig blikjes bier en de wodka, vanzelfsprekend. Dat was niet voldoende. Zonder water zouden ze hun mond niet kunnen spoelen, zonder water zouden ze de zweetgeur niet meer van hun lichaam krijgen, zonder water zouden ze als beesten gaan stinken, zonder water zouden ze een verschrikkelijke dorst krijgen. Het zette hun hele onderneming op losse schroeven, erger nog, het deed hen er aan twijfelen of ze wel van die uitgekookte jongens waren, waar ze tot nu toe voetstoots van waren

uitgegaan. Ze hadden de atlas bestudeerd, ze hadden de afstand gemeten en ze hadden zich afgevraagd hoe ze al dat blauw zouden kunnen vergeten. Door wodka mee te nemen, en bier, en twee sloffen sigaretten.

Ze staken er een op. Daar werden ze nog nerveuzer van. Een stickie dan. Ze rolden een sigaret en lardeerden de tabak met de hasj die ze in Rotterdam hadden gekocht. Hun vingers trilden. Draaien, likken, in het donker was dat een heel gedoe. Ze zogen de rook diep op; na een paar trekjes liet het vloeipapier los, en ze bleven maar denken: water.

Door al dat gepaf moesten ze poepen. Een stuk verderop, allicht. Lopen konden ze niet, met hun borst plat tegen de containers gedrukt moesten ze voetje voor voetje vooruitkomen, als glazenwassers op een vensterbank. Alleen in een dwarsgang die iets breder was, konden ze hun broek laten zakken. Papier was ook zoiets dat ze pas misten toen ze het nodig hadden; ze gebruikten hun zakdoek.

Ze schaamden zich, voor elkaar. Dat duurde niet lang. Er gleed een bundel licht langs de richels en de stalen trappen, ze moesten maken dat ze wegwamen, een smalle zijgang in. Het waren onmiskenbaar de bemanningsleden die controleerden of de containers goed waren gesjord. Naarmate het schip de kust verder achter zich liet, kraakten de bakken luider. De zee moest woeelig zijn.

Terug op hun plek namen ze een slok bier, om de smerigheid te vergeten. Ze hielden elkaar scherp in de gaten, de verdenking dat de een een grotere slok nam dan de ander groeide met het uur. Ze vertrouwden elkaar zoals spelers elkaar vertrouwen op het moment dat de kaarten worden geschud. In het donker lagen ze vrijwel onafgebroken naar elkaar te loeren en zodra de een een blikje

bier of de wodkaflles aan de lippen zette, pakte de ander de aansteker of de zaklantaarn. Ze moesten zich soms bedwingen om de wodkaflles niet uit elkaars handen te rukken; iedere vorm van onbaatzuchtigheid was hun vreemd. Dat ze desondanks bevriend waren gebleven, kwam door een nuchtere constatering: ze hadden elkaar nodig. Je kruipt niet in je eentje onder een paar honderd containers; zij zouden dat althans nooit hebben gedurfd. Met zijn tweeën was het al moeilijk genoeg, en het werd met het uur benarder.

Ze zeiden niet veel tegen elkaar. Boven hun hoofd klonken de voetstappen zo luid dat ze zich afvroegen of de voltallige bemanning in aantocht was. Het ruim had de echo van een fabriekshal, ook hun eigen stemmen resoneerden alsof ze uit een luidspreker kwamen en wanneer ze fluisterden, weerkaatste het gesis. Het beste was dus maar te zwijgen, tot de geluiden verstomden en er geen bundels licht meer langs de duizelingwekkend hoog opgestapelde containers gleden; dan was de nacht kennelijk aangebroken. En trouwens, wat zouden ze tegen elkaar moeten zeggen?

Ze aten wat. Hun rantsoen bestond uit biscuit, banaan en kiwi. Die kiwi's hadden het voordeel dat ze fris smaakten en hard bleven, ondanks de hitte. Toch hoorden ze hun maag na iedere hap tekeergaan. Het was alweer een week geleden dat ze het laatste stevige maal naar binnen hadden gewerkt, de hamburgers die ze in Rotterdam hadden verorberd niet meegerekend.

Toen kwam de jeuk. Het moesten vlooiën zijn, die zich tussen de stoppels op hun wangen hadden genesteld en in hun sokken. Keurig zouden ze nooit genoemd willen worden, maar als je de neiging moet onderdrukken om je huid open te krabben, krijgt schoon een andere bete-

kenis. Dat ieder wondje door de hitte onmiddellijk zou infecteren, hadden ze tenminste wel tijdig in de gaten.

Het speet hen dat ze nooit aan yoga hadden gedaan. De hersenen uitschakelen, niet meer denken, niet meer voelen, in hun toestand moest dat als zweven zijn door een heelal vol sterren, een effect dat ze ondanks de hasj in de verste verte niet bereikten. Ze sluimerden niet eens van dat spul, en slapen was zo'n beetje de enige remedie tegen de jeuk. Hun spieren verkrampten door het gebrek aan beweging, hun keel schroeide dicht, en met de eerste symptomen van ademnood begonnen ze te begrijpen waarom sommige mensen nooit in een lift durven of in een grot. Voor ze in het ruim waren gedoken, hadden ze zich met astronauten vergeleken, die zaten immers in een even krappe ruimte opgesloten. Maar ruimtevaarders staan in contact met de grond. Een stem in de verte, dat kalmeerde, en als ze hardop hadden mogen vertellen hoe rot ze zich voelden, zouden ze de wodkaflles misschien hebben laten staan.

Goddank waren ze thuis op het idee gekomen om een walkman mee te nemen. Iri bezat zo'n ding en de lieve schat had hem best willen lenen, voor een paar dagen. Om de beurt luisterden ze naar de bandjes die ze de afgelopen jaren op de zwarte markt hadden kunnen krijgen. Die muziek gaf hun het gevoel dat ze nog niet werkelijk vertrokken waren, dat ze nog thuis op bed lagen met het oor vlak voor de cassetterecorder en dat ze zo dadelijk een pilsje in De Barak zouden drinken, waar ze dezelfde muziek zouden horen, want ieder bandje werd talloze malen gekopieerd. Over twee andere cassettes hadden ze vlak voor het vertrek ruzie gekregen. Doodernstige muziek, echt iets voor ouwe zakken, en het gekke was dat ze er al gauw vaker naar luisterden dan naar de nummers die ze van de eerste tot de laatste noot konden meeflui-

ten. Op die bandjes hoorden ze een piano met een doffe klank, en om de een of andere reden deed die piano de tijd gemakkelijker vergeten.

Ze wisten heus wel wat verveling was, gedurende de wintermaanden bood hun stadje het vermaak van een dorp dat door de sneeuw van de wereld was afgesloten, maar wanneer je baalde, kon je altijd nog naar De Barak, waar Iri aan de bar zat, steevast. Hier duurde ieder uur een eeuwigheid en hoe vaak ze ook naar een blikje of de fles grepen, het deed de wijzers van hun horloge niet sneller draaien. Alleen door die piano vergaten ze de tijd weleens en ze begrepen niet goed hoe dat kwam. Door het ingewikkelde van de muziek misschien, waardoor je telkens iets nieuws hoorde. Of door de verlatenheid die eruit sprak. Het was muziek voor in het donker, het ene moment bewogen en razend ritmisch, het andere roerloos en terneergeslagen.

Ze stonden elkaar toe om iedere keer één cassette helemaal af te luisteren. Als ze de walkman ten slotte opborgen in de tas, om de batterijen te sparen, keken ze voor de zoveelste maal naar de verlichte wijzerplaat van hun horloge en ofschoon er dan een paar uren waren verstreken, vroegen ze zich af hoe ze het volgende uur moesten doorkomen. De wijzers leken langzamer te draaien op zee en dat had natuurlijk nog een andere oorzaak – voor hen bestond er geen verschil tussen dag en nacht.

Ze hadden er geen flauw benul van hoe lang de oversteek zou duren. Zeven dagen misschien. Acht. Het schip had zeker een halve dag in de haven liggen wachten en dat bracht het totaal op negen. Zo lang zouden ze het niet volhouden zonder water. Op een bepaald moment zouden ze naar boven moeten sluipen, midden in de nacht wellicht. Ze kenden de naam van het

schip niet, noch de nationaliteit, noch de precieze bestemming. De kortste route voerde naar de Oostkust en toch hoopten ze dat het schip een zuidelijke haven zou aandoen, New Orleans bijvoorbeeld of Corpus Christi. Bij dat soort havens stelden ze zich een rommelig zootje voor met verroeste hekken en dommelende douaniers. In New York zou het allemaal wel beter geregeld zijn, met meer politie en hogere hekken en rollen prikkeldraad. Daar braken ze zich trouwens het hoofd nog niet over; naarmate ze langer in het ruim verbleven, leek het moment van aankomst verder weg. Voorlopig was het belangrijkste in leven te blijven en goed op de voetstappen te letten. Door de echo viel de afstand bij geen benadering te schatten. Soms hadden ze de indruk dat de bemanningsleden steeds dieper in de ruimen afdaalden, op andere momenten meenden ze een van de motoren te horen stotteren, en als er nou iets regelmatig draait, dan is het een diesel. De galm vervormde ieder geluid.

Ze kregen last van de deining. Het was alsof het schip de ene na de andere heuvel beklom en tijdens de afdalingen buitelde. Ze werden er draaiërig van en weldra moesten ze kotsen. Door de duizelingen konden ze niet meer opstaan; ze kropen een paar meter opzij en leegden hun maag. Geen ruimte om diep voorover te buigen; het braaksel bleef in hun keel steken, ze haptten naar adem. Terwijl ze op de vloer lagen te kronkelen, snakten ze naar het moment waarop ze het bewustzijn zouden verliezen, maar hun ogen sperden zich juist wijd open en zagen iets dat op een brandende toorts leek of op een komeet. Dat licht verdween langzaam en toen het ten slotte doofde, konden ze eindelijk weer slikken.

Ze keerden naar hun tassen terug, want die tassen markeerden tenminste nog iets, een afgeschermd stukje, een eigen plek in een omgeving die voor de rest uit staal

bestond en uit staal alleen. Ze beschenen elkaar met de zaklantaarn en schrokken, ze keken in het gezicht van een halve idioot. Ze moesten zich beheersen om niet naar boven te rennen en de eerste de beste kraan open te draaien. Om de zure smaak van hun tong te verdrijven zouden ze liters willen drinken en als ze verzadigd waren zouden ze hun smerige kop onder de spetterende straal willen houden, minutenlang. Van die lauwe cola hoefden ze geen slok meer, van bier zouden ze opnieuw moeten spuwen en van wodka helemaal. Ze begrepen allebei dat ze iets moesten doen om niet aan dat verlangen toe te geven en om de schreeuw die op hun lippen lag te onderdrukken – water, geef ons in jesusnaam water.

Ze lagen half over elkaar heen, lamleendig, duizelig, ziek. Helder denken konden ze niet meer, de ene gedachte struikelde over de andere; het was een warboel in hun hoofd. Ze zochten koortsachtig naar een gebeurtenis die hun was bijgebleven, naar een geur die ze herkenden, naar een vertrouwde klank. Ze waren ontsnapt ja, en nu moesten ze op een andere manier ontsnappen, aan de muren van staal en aan de veel te smalle gangen.

‘Welke kleur had de Wisla?’

‘Modderachtig. Diepbruin. Als de rug van Iri.’

Zo was het, natuurlijk, zo was het geweest.

Op warme zomerdagen liep Iri vele kilometers naar het zuiden, met een luchtige tred, alsof ze zich liet meevoeren door de wind. Aan haar schouder hing een linnen tas. Ze volgde meestal dezelfde route, de stad uit, het dal door, twee heuvels over, naar het volgende dal, waar de Wisla stroomde. Met haar smalle heupen kon ze zich moeiteloos door het kreupelhout wurmen. Ze keurde het grasveld, rolde haar badhanddoek uit, stroopte de spijkerbroek van haar benen en zakte door haar knieën. Terwijl zij toekeken, trok ze haar bovengoed uit, en voor

ze ging liggen, veegde ze met haar shirt het zweet van haar schouders en haar borsten. Alleen dat gebaar al loonde de moeite van een lange tocht over de heuvels.

Ze steunde met beide ellebogen op de grond en sloeg een *Life* open. Ze nam altijd een paar tijdschriften mee in haar tas, oude afleveringen van *Life*, die ze tijdens een bezoek aan de hoofdstad op de kop had getikt, voor veel geld, net zoals de spijkerbroeken. Ze bekeek de plaatjes, de ronde vormen van Rita Hayworth, de vlekkeloze rug van Grace Kelly. En zij gingen naast haar liggen en keken mee. Naar de sterren. Naar hun heldere doorzichtige huizen, op Long Island of ergens diep in het zuiden, aan de warme Oostkust. Naar de motorkappen van de auto's waarop de actrices zich begeerlijk uitstrekten.

Ondertussen krabbelde Iri aan haar lijf. Er prikte haar altijd wel iets, een strootje, een mug, een rode mier. Ze kwam half overeind, ze draaide zich om, ze trok haar slipje een stukje naar beneden en inspecteerde de spleet tussen haar benen, terwijl zij toekeken. Het hinderde haar niet. Ze voelde zich op haar gemak als zij in de buurt waren.

Het was lang geleden. In geen jaren hadden ze er meer aan gedacht, maar hier, onder de containers, in de broeierige hitte, kwam het terug. Het snelstromende water van de Wisla, waarin je je niet kon baden, omdat het drabbig was en de draaikolken je naar beneden zogen. De zwaluwen in de lucht. De onderzoekende blik van Iri. En de loodgrijze wolken aan de horizon die een onweer aankondigden.

Later zouden ze nachtenlang met Iri doorzakken en tot het ochtendgloren met haar redetwisten, over mooi en lelijk. Later zouden ze haar horen uitleggen dat Desire uit *A Streetcar named Desire* een wijk was van New Orleans, later zou ze voordoen hoe Faye Dunaway

aan het eind van *Chinatown* met haar hoofd op de claxon viel, terwijl ze die film nooit had gezien. In die tijd behield ze haar geheimzinnigheid, ofschoon ze iedere lijn van haar lichaam konden dromen. Ze was anders. Ze vloekte met haar omgeving, door haar houding, haar manieren, haar kleding. Niemand was vrij in hun stadje, niemand beleed dat tenminste openlijk, niemand durfde dat te laten zien. Zij wel.

Onzin, dacht Humphrey toen hij overeind krabbelde. Het was onzinnig om aan Iri terug te denken. Inmiddels zaten ze op een boot, inmiddels bevonden ze zich op duizenden kilometers van de Wisla, inmiddels zouden ze Iri vergeten moeten zijn.

Hij luisterde. Er was iets veranderd, dat hoorde hij direct, ook al duurde het even voor hij erachter kwam wat precies. Hij maakte Buick wakker.

Ze hadden Amerikaanse namen aangenomen. Op de dag dat ze vertrokken waren, hadden ze hun eigenlijke namen afgezworen. In de goederenwagons hadden ze hun naam tot vervelens toe herhaald en nu gaven ze elkaar zelfs in gedachten die andere naam. Humphrey had Buick een rare naam gevonden en uit ergernis had Buick toen Humphrey tot Hump afgekort, waartegen Humphrey weer geprotesteerd had. Maar voor Buick was het Hump gebleven, want volgens hem behoorde een echte Amerikaanse naam uit één lettergreep te bestaan. Joe. Bill. Hump. Een korte naam paste bovendien beter bij zijn hoekige kinnebak, en die dwarse kop zou hij nooit kwijtraken.

Ook Buick constateerde dat er iets veranderd was.

‘Wat Hump?’

‘Voel je het niet? De deining is weg.’

Met de deining was ook het kabaal verdwenen. De

containers kraakten niet meer, de scheepsmotoren stampen niet langer. Een haven, het schip was een haven binnengelopen.

Ze hoefden niet lang te rekenen, het schip was nog geen drie dagen op volle zee geweest, die haven kon onmogelijk in Amerika liggen. Ze keken elkaar aan met dezelfde verkrampde mond als een paar uur geleden. Ze grepen naar de tas. Drinken. Een slok wodka. Bier.

Ze hadden toen nog negen blikjes.